

Karlovarsko v raném středověku II.

— církevní stavby, sídliště, výrobní areály, pohřebiště, cesty, obydlí a keramika

Lukáš Hanzl, Městské muzeum Mariánské Lázně

Archeologické nálezy z raného středověku v Karlovarském kraji pomáhají poodhalit způsob života tehdejších obyvatel našeho regionu. Pomáhají tomu jak nálezy „velké“ (například zbytky církevních staveb), tak i „malé“: střepy nádob, železná struska či náušnice.

Církevní stavby

Kláštéry, kromě kláštera v Teplé (1193), který byl první, vznikaly na Karlovarsku až s nástupem vrcholného středověku. Rovněž zde spolehlivě neznáme žádný kostel starší než ze 12. století. Nejstarší sakrální památkou je již zmíněná kaple sv. Eduarda, sv. Martina a sv. Uršuly v Chebu. Všechny ostatní románské sakrální památky, ale často již s raně gotickými prvky, náležejí spíše závěru 12. nebo první třetině 13. století. Kupříkladu kostel Panny Marie v Klášteře v Teplé byl dostavěn až v roce 1232 (Kuthan 1994). Stavba byla započata jako románská, ale v jejím průběhu se již výrazně projevoval vliv nastupující gotiky. Existuje však názor, že rotunda na hradě v Lokti pochází již z třetí čtvrtiny 12. století. „Rotunda leží severně od věže na nevelkém skalním výběžku. Její vnitřní průměr je 3,3 m. Zdivo je lícováno z žulových kvádrů vysokého a dlouhého formátu. Spáry na vnitřním líci byly prořezávány. Zachoval se náběh na kupoli. V severní části se nachází schránka kvádrového tvaru. Vstup do svatyně byl na jihu.“ (Anderle 1998, str. 4) Stavba je datována do 3. čtvrtiny 12. století (Libal & Muk 1972, str. 79).

Sídliště

Na rozdíl od opevněných sídel elity o lokalitách venkovského osídlení zatím mnoho nevíme. Nejčastějším nalezovým materiálem na archeologických nalezištích, který může napomoci při jejich datování, je keramika.

Na základě keramického materiálu lze pro středohradištní období uvažovat o osadách v Dalovicích a Tašovících (Beneš & Hájek 1970). Pro mladší až pozdní dobu hradištní máme archeologicky potvrzeno osídlení v Cihelnách,

Přemilovicích a jedno místo v katastru dnešní obce Sedlec při vodoteči severně od obce (Hanzl 2007a). Jedna nádoba nalezená v kamenolomu ve Stružné (Plesl 1983) je bohužel zatím bez bližších nálezových okolností. Všechny tyto lokality leží v blízkém okolí Karlových Varů. Jeden střep ze staršího výzkumu středověkého šlechtického sídla v Drahovicích, který nese stopy po hřebenovém kolku naznačuje, že do lokalit 10. století bude snad možno v budoucnu zařadit právě i Drahovice (Hanzl 2007a). Rovněž poslední nálezy z Ostrova naznačují, že jde o ves pravděpodobně již z 12. století (Hanzl 2007b). Na Chebsku známe hradištní keramické střepy z Dolních Loman, keramické nádoby z Chocovic, nádobku a sax (sekáč, něco mezi velkým nožem a mečem, předchůdce tesáku) z Jindřichova (Muzeum Cheb 1980). Dále meč, pochvu, křesadlo a snad nůž ze Střížova (Sedlák 1962) a skleněné korále a esovité záušnice z Třebeně (Muzeum Cheb 1980), kde bylo zkoumáno pohřebiště (Sedlák 1962). Ale o vlastním vesnickém zázemí v raném středověku víme opravdu jen málo.

Více informací máme o vsích z písemných pramenů, ale až z 12. století. Nejdříve je zmiňován Chodov listinou Vladislava II. (v listině ještě kníže Vladislav II., posléze český král Vladislav I.), již potvrzuje tento majetek klášteru ve Waldsasenu. Ves Velichov je připomínána již k roku 1142 v listině stejného panovníka potvrzující držbu zdejší oblasti klášteru v Doksanech (Hanzl 2004). Raně středověké osídlení v bývalém Mašovském újezdu (Doupovské hory) známe z listiny knížete Jindřicha Břetislava, již kníže stvrzuje darování velmože Milhosta cisterciáckému klášteru ve Waldsassenu, na sklonku 12.

století. Byly to vsi Mastowa – Maštov, Mladiu – Mladějov, Gotibodic – Chotěbudice, Hunschan – Němčany, Conic – Konice, Turscha, Mimose, Tyrremowe, Vlstehe, Tulchowe, Bluwaschowe, Hluboki, Szmilowa, Schebletici a Elskowe (Herejt 2000). V Tachovské brázdě již existovaly ve 12. století minimálně vsi Žandov a snad Úšovice. Na Toužimsku a Tepelsku je to Krašov, Vilkošov, vše stvrzeno listinami výše zmíněného knížete. Podle názvu lze uvažovat o raně středověkém původu Tatrovic na Sokolovsku dle staroslověnského tatr – vysoký.

Výrobní areály

Hlavním zdrojem obživy pro tehdejší obyvatelstvo bylo zemědělství. Jak dokládá nález části žernovu z okolí Sedlece, obilí se mlelo ještě na ručních mlýncích. Součástí osad byly rovněž výrobní areály. Doklady železářské výroby máme k dispozici opět ze Sedlece a jsou datovatelné do 12. až 13. století (Hanzl 2007a, b). Vyznačují se nápadnými konglomeráty strusky. Typ používaných pecí

zatím neznáme. Byly to patrně jednoduché šachtové pece známé již z mladšího pravěku, dle zbytků mazanice se stopami proutěné armatury. Jižně pod Tašovicemi bylo nalezeno ještě jedno železářské pracoviště, které však bohužel není doposud blíže datováno (Hanzl 2007a, Burachovič 1999).

Pohřebiště

Jiným, na Karlovarsku rovněž málo poznaným typem areálů jsou pohřebiště. K dispozici máme pouze nahodilé nálezy esovitých záušnic z porušených kostrových hrobů v okolí kostela ve Štědré a také u kostela ve Žluticích (shrnuje Hanzl 2007a). Tato pohřebiště jsou datována do mladší doby hradištní. V Chebu bylo zkoumáno především pohřebiště na hradě a průběžně zde probíhá výzkum nadále. Jedná se o kostrové pohřebiště trvající od 9. do začátku 12. století. Jiným příkladem je v padesátých letech zkoumané pohřebiště v Třebeni (Sedlák 1962).

■ Rekonstrukce georeliéfu a rozmístění železářských pracovišť u vsi Sedlec.
Vysvětlivky: a, b, c, d – nálezy strusky; 1, 2 – stopy osídlení; 1 – Přemilovice;
2 – nové naleziště; 3 – vrch Gobes; 4 – dnešní ves Sedlec. Orig. Lukáš Hanzl.

v raném středověku

Obydlí

Nedávný objev zahloubené chaty z Chebského hradu, na základě radiokarbonové metody exaktně datovaný do poloviny 9. století (Šebesta 1999), nám umožňuje alespoň zčásti nahlédnout do způsobu bydlení lidí té doby. Dle zbytků objektu lze usuzovat, že byl pravouhlého uspořádání s délkou stran kolem několika metrů. Hloubka objektu byla 0,5 m a podlaha byla maltová. Veškeré konstrukční prvky byly ze dřeva. K zániku objektu došlo požárem (Šebesta 1999).

Příkladem obydlí z 10. století je Proškem zkoumaná chata v Tašovicích v roce 1951. Chata stála přímo na hradišti Tašovice-Starý Loket (Prošek 1952). Nedochoval se však celý půdorys, pouze jedno nároží s dřevěnými konstrukčními prvky. Máme rovněž doloženu jednu kůlovou jamku v předpokládané ose chaty. Jak je patrné z dochovaného nároží, kuláčky, tvořící dřevěné stěny, byly přidržovány malými vertikálními kůly po stranách. Střechu nesly dva sloupy. Objekt narozdíl od chebské polozemnice stál na úrovni terénu.

Cesty

Karlovarsko bylo spojeno s okolím obchodními cestami. Jedna z nich například vedla brodem kolem hradiště Velichov a průsmykem do Doupovských hor (Hanzl 2007a). O něco pozdější, ale stále ještě z mladší doby hradištní je cesta vedoucí Kláštereckou soutěskou. Z ní se nám dochoval dobře čitelný úsek u Stráže nad Ohří. Jedná se o ve skále (Celní skála) vytesaný úsek cesty asi 70 m dlouhý a 70 cm široký. Tato cesta nese názvy Soumarská či Sedlecká cesta, též Zetlitzer steig (Hanzl 2007a). Jižním směrem patrně vedla trasa z Chebu přes Žandov a pak dále do vnitrozemí.

Keramika

K nejběžnějšímu vybavení domácnosti náležela keramika, která je současně nejčastějším dokladem lidské přítomnosti. Keramika doby hradištní na Karlovarsku je domácí proveniencí. Měla v naprosté většině drsný povrch. Často obsahovala slídu a jiné příměsi. Téměř všechny okraje nádob střední doby hradištní jsou ven

Fotografie žernovu ze Sedlece. Foto: Lukáš Hanzl.

vyhnuté, někdy ven vyklopené, šikmo či kolmo seřezávané. Mohou mít zvýrazněnou horní nebo dolní hranu, nebo obě. Objevují se výjimečně i okraje prosté ven vyhnuté. Někdy mají okraje na horní ploše rýžku nebo žlábek (Hanzl 2007b). Jiné typy okrajů se v souborech z této doby neobjevují. V mladší době hradištní pokračují ven vyhnuté a ven vyklopené okraje, šikmo či kolmo seřezávané (jde o úpravu konce okraje). Navíc se objevují okraje vzhůru vytažené a ještě později zdurělé a šikmo vytažené a protažené (Hanzl 2007a). Lepší představu máme o chronologii výzdoby. Výzdobné prvky jako důlky a vpichy a vrrpy náleží asi do období střední možná i starší doby hradištní. Ostatní již bezpečně náleží mladší době hradištní. Vlnovka, vlnice, rýha a žlábek trvaly nejspíše po celou dobu od středohradištního období až do konce raného středověku. Hřebenový kolek vymizel na konci 10. století, nebo nejspíše během první poloviny 11. století. V následujícím období dochází k zjednodušování výzdoby a nejčastěji se objevuje jednoduchá vlnovka v kombinaci s rýhami (Hanzl 2007a). Mnoho prvků výzdoby (vlnovka, rýhy) i morfologie nádob (ven vyhnuté seřezávané, protažené nebo zdurělé okraje) pokračuje ještě ve 13. století. Naše znalost hradištní keramiky na Karlovarsku je zatím neúplná a bude nutné ji v budoucnu doplnit o poznání výzdoby a morfologie zejména u keramiky z mladší a pozdní doby hradištní. Zejména nám chybí podrobnější poznatky o tvaru nádob.

Literatura

- Anderle J. (1998): Pozdně románský hrad Loket. – Průzkumy památek I/1998: 3-11, NPÚ Středočeského kraje, Praha.
- Burachovič S. (1999): Kovohutnická lokalita Kovářka u Karlových Varů. – Sborník Chebského muzea: 109-114, Cheb.
- Hájek L. & Martinek J. (1983): Katalog archeologických sbírek muzeí v Karlových Varech a Sokolově. – Pravěk Karlovarska a Sokolovska a Katalog archeologických sbírek muzeí v Karlových Varech a Sokolově, Karlovarské muzeum.
- Hanzl L. (2004): Opevněné lokality v okolí Velichova. – České památky: 8-11.
- Hanzl L. (2007a): Proměny středověkého osídlení v centrálních oblastech Karlovarska. – Diplomová práce, depon. in knihovna ZČU Plzeň.
- Hanzl L. (2007b): Nové středověké lokality na Karlovarsku. – České památky: 2-4.
- Hereit P. (2000): Dějiny nejstaršího osídlení Doupovska. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie: 117-175.
- Kuthan J. (1994): Česká architektura v době posledních Přemyslovců: Města, hrady, kláštery, kostely. – Praha.
- Muzeum v Chebu (1980): Chebské muzeum, Propagační tvorba Praha, Praha: neustráňováno.
- Libal D. & Muk J. (1972): Rotunda románského hradu v Lokti. – Umění, 20: 78-80.
- Plesl E. (1983): Pravěk Karlovarska. – Pravěk Karlovarska a Sokolovska a Katalog archeologických sbírek muzeí v Karlových Varech a Sokolově: 25, Karlovarské muzeum.
- Prošek F. (1952): Zbytky slovanského srubu na Starém Lokti u Jenišova-Tašovic. – Archeologické rozhledy, 4: 426, 452-453, Praha.
- Sedlák M. (1962): Historický průvodce Karlovarskem. – Krajské nakladatelství v Plzni, p. 22.
- Šebesta P. (1999): První slovanská obydlí v Chebu. – Sborník Chebského muzea: 5-9.

Pojďte s námi do přírody!

Ptačí akce s RNDr. Pavlem Řepou

středa 30. prosince 2009 v 9.00 hod.

Sraz před Správou CHKO Slavkovský les v Mariánských Lázních

Pokud jste v roce 2009 nenavštívili žádnou exkurzi z cyklu „Pojďte s námi do přírody“, máte ještě šanci. Cyklus exkurzí bude zakončen téměř silvestrovskou ptačí akcí s ornitologem RNDr. Pavlem Řepou. Ten se spolu se zájemci o ornitologii vydá na vycházku mariánskolázeňskými parky. Pokud máte dalekohled, nezapomeňte ho doma. Další akce (přírodovědné, vlastivědné...) plánované na rok 2010 najdete na www.slavkovskyles.cz